

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 3

**tsuull.uz
goldenscripts.tsuull.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 3

tsuull.uz

goldenscripts.tsuull.uz

MUNDARIJA

MATNSHUNOSLIK

Otabek Jo'raboyev Navoiy kulliyoti Qo'qon nusxasining talqiniy tavsifi	4
Shermuhammad Amonov Ahmad Tabibiy lirikasi tadqiqida matn tarixining o'rni	17
Zilola Shukurova Qo'qon bayozchilik maktabi va unga xos an'analar	42
Sherzod Qodirov Herman Vamberining "Cagataische sprachstudien" xrestomatiyasidagi Alisher Navoiy g'azallari sharhi	66

ADABIYOTSHUNOSLIK

Nurboy Jabborov "Tarixi anbiyo va hukamo"ning islomiy-irfoniy mohiyati	82
--	----

TILSHUNOSLIK

Dr. Muhterem Saygin Klasik Türk Edebiyatının Doğu Sahasında Sevgili için Kullanılan Bir İfade Körke Bay (Körkke Bay, Gorge Bay)	100
Altay Noorullah Navoiy asarlarida tinish belgilarining yanglish ishlatilishi	113
Farhad Rahimi Nezrali'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğünün Yanlısları Üzerine II	130

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)
Isa Habibeyli (Ozarbayjon)
Seyhan Tanju (Turkiya)
Almaz Ulvi (Ozarbayjon)
Benedek Peri (Vengriya)
Vahit Turk (Turkiya)
Teymur Kerimli (Ozarbayjon)
Eunkyung Oh (Koreya)
Nazef Shahrani (AQSh)
Boqijon To'xliyev
Muhammadjon Imomnazarov
Bilol Yujel (Turkiya)
Qosimjon Sodiqov
Zulxumor Xolmanova
Mustafa O'ner (Turkiya)
Nurboy Jabborov
G'aybulla Boboyorov
Kimura Satoru (Yaponiya)
Imran Ay (Turkiya)
Aftondil Erkinov
Nadir Mamadli (Ozarbayjon)
Rashid Zohidov
Otabek Jo'raboyev
Bulent Bayram (Turkiya)
Qo'ldosh Pardayev
Nodirbek Jo'raqo'ziyev
Oysara Madaliyeva
Hilola Nazirova

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalieva

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLOGY****Otabek Juraboev**

An Explanatory Description of the Kokand Copy of the Kulliyat of Navo'i 4

Shermuhammad Amonov

The role of Textual History in the Study of Ahmad Tabibi's Lyrics 17

Zilola Shukurova The Kokand Tradition of *Bayaz* Manuscript Compilation and its Distinctive Features 42**Sherzod Qodirov**

A Review of Alisher Navai's Ghazals in Herman Vámbéry's "Cagataische Sprachstudien" Chrestomathy 66

LITERATURE**Nurboy Jabborov**

The Islamic and Irfanic Essence of "Tarixi anbiyo and hukamo" 82

LINGUISTICS**Dr. Muhterem Saygin**

An Expression Used for Beloved in the Eastern Field of Classical Turkish Literature: Körke Bay (Körkke Bay, Görgöze Bay) .100

Altay Noorullah

Incorrect use of Punctuation Marks in Navoi's Works 113

Farhad Rahimi

On the Mistakes of Nezirali's Chagatai Turkish Dictionary II 130

Ahmad Tabibiy lirikasi tadqiqida matn tarixining o'rnini

Shermuhammad Amonov¹

Abstrakt

Mumtoz adabiyot namunalari manba va matnlarini o'rganishda matnshunoslikning nazariy qismi bo'lgan matn tarixi masalasi alohida o'rin tutadi. Muayyan asarning matn tarixini o'rganish muallif dunyoqarashi, e'tiqodi, ijodiy pozitsiyasini, umuman, asar yaratilgan davr ruhi hamda adabiy an'analar to'g'risida aniq tasavvur berishi jihatidan muhim hisoblanadi.

Matnshunoslik va adabiy manbashunoslikning nazariy masalasi hisoblangan matn tarixi masalasi rus matnshunosligida ma'lum darajada tadqiq etilgan. Bu masala rus matnshunoslaridan B. V. Tomashevskiy, S. A. Reyser, D. S. Lixachyev tadqiqotlarida muayyan darajada tadqiq etilgan. Matn tarixiga doir nazariy qarashlar o'zbek matnshunosligida ham muayyan darajada o'rganilgan va o'rganilmoqda. Ayniqsa, ushbu masala yuzasidan bildirilgan A. Habibullayev, Sh. Sirojiddinov, N. Jabborov, A. Erkinov, N. Shodmonov, R. Zohidov, Q. Pardayev va Sh. Nuriddinovning fikr-mulohazalari ahamiyatlidir.

Ushbu maqolada Ahmad Tabibiyning ayrim shr'rlari yozilishiga sabab bo'lgan jihatlar yuzasidan mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: *Tabibiy, shoir, tarixiy sharoit, matn, adabiy ta'sir, she'r.*

Kirish

Ijodkor tomonidan muayyan asar matnining yaratilishidan tortib xronologik jihatdan eng so'nggi nusxasiga qadar yuzaga kelgan tafovutlar matn tarixini tashkil etadi. Ya'ni muayyan asar matni to'g'risida mavjud ma'lumotlar yig'indisi matn tarixidir. Zamonaviy matnshunoslikning asosiy metodologik tamoyili shundan iboratki, asar matni tarixi uning alohida parchalarini bir-biridan ajratib "o'qish"da emas, balki yaxlit holda o'rganishdadir. Alohida va yaxlit holda o'qilgan matnlar tahlili ayri holatda amalga oshirilmaydi va "boshlang'ich" shaklni tiklash uchun olib borilmaydi, matn

---

¹ Amonov Shermuhammad Normurotovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: shermuhammad1106@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3962-1774

Iqtibos uchun: Amonov, Sh. N. 2025. "Ahmad Tabibiy lirikasi tadqiqida matn tarixining o'rnini". *Oltin bitiglar* 3: 17 – 41.

tarkibida bosqichma-bosqich matn tarixini o'rganish va uning barcha yashash bosqichlarini tiklash maqsadini ko'zlaydi. Matndagi bir joyning o'zgarishi bir vaqtning o'zida boshqa o'zgarishlar bilan bog'liqlikda o'rganiladi. Matndagi alohida o'zgarishlar o'rtasidagi bog'liqlik matn yaratuvchi (muallif, hammualliflar va muharrirlar) shaxsiyati – uning g'oyalari, e'tiqodi, psixologiyasi, badiiy didi va hokazolar bilan umumiy tushuntirish orqali o'rnatiladi [Лихачев 1964, 6].

Matn tarixini o'rganayotgan tadqiqotchi uning o'zgarishiga sabab bo'lgan matndan tashqaridagi barcha asoslarni ko'ra olishi kerak. Matn tarixi tarixiy-adabiy, tarixiy, tarixiy-maishiy va boshqa masalalar bilan uzviy bog'liq. Matnshunoslik matnni uning tarixi nuqtayi nazaridan o'rganadi. Nimaiki adabiyot tarixida o'rganilsa, matn tarixida ham qo'llaniladi, biroq matndagi o'zgarishlarni tushuntirish nuqtayi nazaridan yondashadi. Demak, matnshunos matndagi muayyan o'zgarishlarni tushuntira olish chegarasidan chiqmagan holda qo'lyozmaning g'oyaviy, estetik tomonini o'rganishi shart.

Matn tarixi matn ijodkori rejasining ro'yobga chiqish jarayoni bo'lib, matnshunoslikning asosiy tadqiqot obyekti sanaladi [Лихачев 1964, 34]. Muayyan asar matni haqidagi to'liq ma'lumot berish o'sha matn tarixini to'la o'rganish asosida amalga oshiriladi. Ya'ni, bunday ishlarda muayyan matnning dastlab, shakliy xususiyatlari (hajmi, xati, kotibi va boshqalar), so'ng, uning mazmuni bilan bog'liq ma'lumotlar yoritiladi. Zero, "Matnshunoslik tahlilini esa, matn tarixi ma'lumotlarisiz amalga oshirib bo'lmaydi. Chunki bu ma'lumotlar asarning shakli va mazmuni haqida aniq tasavvur olish uchun material beradi [Хасаний, Ҳабибуллаев 2012, 18].

Asosiy qism

O'zbek mumtoz adabiyoti namunalari manbalarini o'rganishda matnshunoslikning nazariy qismi bo'lgan matn tarixi va matn tahriri masalalari alohida o'rin tutadi. Matnshunos Nurboy Jabborov matn tarixining aynan qaysi masalalarni qamrab olishi haqida shunday fikr bildiradi: "Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, matn tarixi qo'lyozma manbalar genealogiyasini tekshirishdan muallifning va hatto manbani ko'chirgan kotibning dunyoqarashi va g'oyasini o'rganishgacha, asarning yuzaga kelishida muallif ijodiy niyatining ro'yobga chiqishidan uning yaratilishigacha u yoki bu darajada aloqador bo'lgan boshqa adabiy yodgorliklar bilan o'zaro bog'liq jihatlari tadqiqigacha bo'lgan barcha jarayonlarni qamrab oladi"

[Жабборов 2019, 12]. Masalaga bunday yondashuv adabiy yodgorlik matni bilan bog'liq barcha jihatlarini tadqiq qilish imkoniyatini yaratadi. Akademik Shuhrat Sirojiddinov matn tarixi masalasiga e'tibor qaratib, shunday deydi: "Matn tarixini o'rganish qo'lyozma asarning mavjud nusxalarini qiyoslashdan boshlanadi. Matnlar *to'liq, nuqsonli, tuzatilgan* (redaksiyaga uchragan) yoki *tugatilmagan* ko'rinishlarda uchraydi. Qo'lyozma nusxalarda uning tarixi bevosita qayd etilgan yoki bilvosita aniqlanadigan belgilar yordamida tiklanadi" [Сирождидинов 2019, 18]. Matnshunos Qo'ldosh Pardayev olimning bu fikrlariga munosabat bildirib, yuqorida keltirilgan masalalar, asosan, matn tarixi bilan bog'liq ko'proq tashqi belgilarni o'z ichiga olishi, matn tarixi, bundan tashqari, badiiy matnning mohiyatiga aloqador xususiyatlarni ham o'rganishini alohida ta'kidlaydi [Пардаев 2019, 43].

Demak, matn tarixi badiiy asar matniga daxldor barcha masalalarni qamrab olar ekan, o'zbek matnshunosligida bu nazariy muammo qachondan boshlab o'rganilgani, boshqacha aytganda, matn tarixi muammosining genezisi haqida fikr yuritish zarurati tug'iladi. Nurboy Jabborov matn tarixini tadqiq qilish ildizlari Qur'oni karim va hadisi shariflarning o'rganilishi bilan bog'liq ekanini ta'kidlaydi [Жабборов 2021, 8]. Ayni masala yuzasidan matnshunos R. Zohidov: "Bir necha nusxaga ega bo'lgan asarlar matni ma'lum vaqt mobaynida turli omillar ta'sirida o'zgarishga uchragan. Bunga asar muallifi, kotib, noshir va boshqa shaxslar yoki ijtimoiy voqelikning ta'siri sabab bo'lishi mumkin. Shunga ko'ra, "matnshunosning vazifasi mana shu o'zgarishlarni aniqlash, ularni tarixiy, ilmiy dalillar bilan asoslash va shu yo'l bilan asl matnni tiklashdir" [Зоҳидов 2018, 194], deb fikr bildiradi.

Asarning matn tarixini o'rganish muallif dunyoqarashi, e'tiqodi, ijodiy pozitsiyasini, qolaversa, asar yaratilgan davr ruhi hamda adabiy an'analar to'g'risidagi tasavvurlarni boyitadi. Olim Nurboy Jabborov to'g'ri ta'kidlaganidek, "matnshunoslik izlanishlari bo'lmasa, adabiyotshunoslik tadqiqotlari aksar hollarda o'z ahamiyatini yo'qotadi. Agar adabiy manba yaxlit bir imoratga qiyoslansa, matnshunoslik uning poydevoridir. Adabiyotshunoslik ana shu poydevor ustiga qurilmog'i zarur. Aks holda u poydevorsiz inshoot singari omonat bo'lib qoladi" [Жабборов 2020, 51]. Bunday qarash boshqa matnshunoslar tadqiqotlarida ham qayd etiladi. Darhaqiqat, matn tarixini o'rganish muayyan asarning ilmiy-tanqidiy matnini yaratish va badiiy tahlillar uchun zamin hozirlaydi. Matnshunos olim Nafas Shodmonov mazkur muammoning

yechimini “matn tasarrufi” tushunchasi vositasida sharhlaydi: “Adabiy manba tadqiq etilib, istifodaga kiritilgach, muallif va uning merosini “tashuvchilar” tomonidan yo‘l qo‘yilgan xato hamda nuqsonlar ular zimmasidan tadqiqotchi zimmasiga o‘tadi. Shuning uchun manba tadqiqot doirasida to‘g‘ri tasarruf etilishi, nuqsonlar bartaraf qilinishi lozim. Tasarruf uchun, eng avvalo, matnshunoslik mafkurasi, ilmiy tafakkur shakllangan bo‘lishi kerak. U yetarli darajadagi nazariy bilimlar bilan bir qatorda psixologik, mantiqiy va estetik tahlil, tasavvur, yechim topish malakalarini o‘zlashtirish orqali hosil qilinadi” [Шодмонов 2013, 15]. Demak, muayyan adabiy yodgorlik matnining tarixini o‘rganmasdan, u haqida xolis fikr bildirib bo‘lmaydi.

Matn tarixini o‘rganishda asarning mavjud nusxalarini qiyoslash, ular orasida kuzatiladigan tafovutlarning o‘zi bilangina cheklanib qolish ham to‘g‘ri bo‘lmaydi. Bunda ijodkor laboratoriyasiga kirish, uning zamondoshlari bilan ijodiy aloqalarini kuzatish, hayotiy faoliyatiga oid ma‘lumotlarni ham o‘rganish, shuningdek, asar yaratilgan davrdagi ilmiy, tarixiy asarlar hamda arxiv fondlarida saqlanib qolgan manbalarni istifoda qilish muhimdir. Bu jihatdan rus olimi B. V. Tomashevskiyning: “Ba‘zan asarning to‘liq rejasi va maqsadi muallif va (uning) zamondoshlari yozishmalari, xotiralari va boshqalarni o‘rganishda ochiladi” [Томашевский 1959, 146] tarzidagi mulohazalari o‘rinlidir.

Darhaqiqat, matnshunoslik va adabiy manbashunoslikka doir har qanday tadqiqot va tahlil matn tarixi bilan aloqadorlikda amalga oshiriladi. Shunga ko‘ra, “muayyan matn haqidagi barcha ma‘lumotlar yig‘indisi matn tarixi” [Ҳабибуллаев 2000, 92] hisoblanadi. Matnshunos olim A.Habibullayev matn tarixi haqida fikr yuritib: “Matn tarixi materiallari o‘z navbatida matnshunoslik tahlilini amalga oshirish uchun xizmat qilishi, matnshunoslik tahlili esa: 1) *tadqiq etilayotgan matnning qaysi davrga mansubligi*; 2) *matnning tarixiy-adabiy va madaniy shart-sharoit bilan aloqasini belgilashi va kuzatishi*; 3) *o‘rganilayotgan asar matnidagi barcha o‘zgarishlarni hisobga olishi*; 4) *xuddi o‘sha sharoitda ijod qilgan boshqa mualliflarning asarlariga e‘tibor qaratishni*; 5) *muayyan asarning boshqa asarlarga ko‘rsatgan ta‘sirini izlash* kabi omillarga aniqlik kiritishini ta‘kidlaydi [Ҳабибуллаев 2000, 92]. Ushbu mezonlar Ahmad Tabibiy she‘riyatida matn tarixi masalasini o‘rganish uchun ham xos bo‘lib, masalaga bunday yondashuv yangi ilmiy xulosalarga olib kelishi jihatidan muhim hisoblanadi.

Feruz farmoniga ko‘ra, Ahmad Tabibiy saroyga chaqirtiriladi

[Ходим 2011, 143-144]. Tabibiyning Feruz bilan uchrashuv tafsilotini Xodim quyidagicha bayon qiladi: “Muhammad Rahim Ikkinji buyruq berdi: – Shoirni qo'liga qog'oz, qalam berulsun, degan buyruq bo'yuncha, shoir Ahmadjonni qo'liga qog'oz qalam berildi. Ham Muhammad Rahim Ikkinjining o'zi ham shoir bo'lg'oni uchun she'rni o'zi boshlab berdi.

Shunday qilib boshladikim: “Shohim mango hukm ayladi, xizmatda degil bir g'azal”, deb boshlab berib xitob qilib aytdi: Shuni o'zini davomini qil, deb buyruq berdi. Ahmadjon tik(ka) turub, shuni ishlab bergan she'rini davomini oyoq ustida dik turib ishladi. Ishlasa ham yaxshi ishladi. To'qqiz band qilib buyruq bergan hamon to'xtamasdan, o'ylanmasdan ishlab: - Taqsir, to'qqiz band qilib ishladim, deb Muhammad Rahim Ikkinjiga aytdi. Bizlar ham dahlizda eshitib o'turduk. Bizlar hayron bo'lduk. Bu kishi to'qqiz band she'rni darhol qanday qilib ishladi, deb qarab turgan eduk” [Ходим 2011, 143 – 144]. Demak, Tabibiyning “Shohim manga hukm ayladi xizmatda degil bir g'azal” misrasi bilan boshlanuvchi g'azali 9 baytdan iborat bo'lgan. Shoir lirik merosi tadqiqi yuqorida keltirilgan misra bilan boshlanuvchi g'azali yo'qligini ko'rsatadi. Biroq Ahmad Tabibiy “Munis ul-ushshoq” devoniga shoirning ikki qasidasi kiritilgan va ularning ikkinchisi “Shohim manga hukm ayladi xizmatda degil bir g'azal” misrasi bilan boshlanadi. Ushbu qasida matni quyidagicha:

*Shohim manga hukm ayladi xizmatda degil bir g'azal,
Bo'lsun badiha lafzlig' ichra va lekin bebadal.*

*Bo'lsun iborati xush rangin alfozi fasih,
Qilmon anga lekin onga beg'ash bo'lub makru hiyal.*

*O'tkarmayin fursat hech ochg'il tiling ash'org'a,
Kim bu zamondur fikrati ash'or uchun yaxshi amal.*

*Ham aylagil anda aruz ila qavofiy mushkulin,
Turfa sinoat ko'rguzub zehni saliming birla hal.*

*Yetkur balog'atlar bila andog' sano'e nur aro,
Kim aylasun tahsin sanga ruhi Navoiy, Jomiy tal.*

*Qayu shohkim olam aro jumla salotin xaylidan,
Iqbol-u johini baland etmish Qodiri lamyazal.*

*Har kimki lutfi shahdidin topsa halovat gar dame,
Komi chuchukdur borho lazzatda ondoqkim asal.*

Topmish oningdek rutbakim barcha jahon sultonlari

Bordur huzurda sokini xidmatgudozi fil-masal.

*Har kimga essa qahridin nogah nasimi jon gudoz
Beshak qo'parg'usi oning bunyodini tiyg'i ajal.*

*Ochilmasa madhi bila dahr ichra har komi dahan,
Badbo'y ta'm talx o'lg'usi andoqkim zag'al.*

*Qilg'usi tun-kun xidmatin qilmoqda ko'shish sidq ila,
Har kimki topmoq istagay olam aro neku amal.*

*Qilsa tamarrud birla gar har kimki izhori inod,
Bo'lg'ay siyahlig'da yuzi xalq ichra ondoqkim zag'al.*

*Bo'lsa ne tong ishrat bila doim jahonda komyob,
Kim qilmish qismatin aysh ichra qassomi azal.*

*Doruyi bazli lutfidin topg'usi albatta davo,
Har kimki foqa-faqrning olomidin bo'lsa kasal.*

*Adli barobar xesh uza begonag'a masnad ila,
Andoqki shohi boxabar qilg'ay makon burji hamal.*

*Har kimki qilsa mehrini jonu ko'ngulda joy ul,
Xalq ichra bo'lg'ay izzatu ham e'tibor ila go'zal.*

*Bahri navolidin agar har kimsa ichsa qatraye,
Faqr uzra etmaklik qachon bo'lg'usi onga muhtamal.*

*Amri xattidin har kishikim chiqsa bir miqdori mo',
Sha'nida "kal-an'om" oning nozil erur "bal hum azal".*

*Har kim anga gar jahldin bir dam adovat aylasa,
Bo'lg'usi beshak umrlar xalq ichra ul dunu dag'al.*

*Bordur saodatda onga ahbob misli Mushtariy,
Lekin nuhusatda erur a'dosi andoqkim Zuhal.*

*Beshak shifo topg'usidur in'omi lutfi jomidin,
Muhtojlig'din har kishi jonida gar bo'lsa ilal.*

*Yo'q bahramand o'lmay kishi qolg'on navoli xonidin,
Olamda bunyod hech o'lsun va yo kim ko'ru kal.*

*Yo Rab, jahon ayvonida ayshu tarab birla mudom,
Bo'lsun onga sur'at bila hosil hama komu amal.*

*Iqbol birla baxt ham doim bo'lub rahbar onga,
Qilsun hamul komig'a ixlos ila jahdu jadal.*

*Doxil bo'lub ham xatti hukmi aro ro'yi zamin,
Qilsun tun-kun sidq ila qulluq anga jumla milal.*

*Hifz-u himoyat aylabon fazling bila yo Rab oni,
Osibi davrondin anga yetkurmagil hargiz xalal.*

*Bo'lsun g'ulomi dargahi ixlos ila bog'lab kamar,
Olam aro xayli malak aksar gar o'lsun var aqall.*

*Yo Rab, hamisha yastanib aflok rif'at dargahi,
Xizmat qilurda ittifoq etsun hama el-u duval.*

*Sulton Iskandar nishon ashraf huzurida bu nazm,
Miqdori uch soat aro itmom topti bexalal.*

*Aylab Tabibiydek manga, yuz shukrkim, lutf-u karam,
Oyg'il huzurimda debon hukm etti shohim bir g'azal.*

Demak, ushbu g'azal yozilganida Ahmad Tabibiy juda yosh bo'lgan va she'riyat bilan u qadar jiddiy mashg'ul bo'lmagan. Ushbu qaydlar, Ahmad Tabibiyning shoir sifatidagi ilk ijod namunasi bilan tanishish imkonini beradi. Demak, Tabibiy keyinchalik saroyda shoirlilik bilan jiddiy mashg'ul bo'lgandan so'ng o'sha g'azal matni ustida ishlagan, uni 30 baytli qasida darajasiga yetkazgan. Bu ma'lumotlar orqali yuqorida ta'kidlanganimiz – ***tadqiq etilayotgan matnning qaysi davrga mansubligini*** aniqlash mumkin.

Matnning tarixiy-adabiy va madaniy shart-sharoit bilan aloqasini belgilash va kuzatish

Ahmad Tabibiyning hayot yo'li, faoliyati, adabiy-estetik qarashlariga oid fikrlari uning "Munis ul-ushshoq" devoni debochasida ham aks etgan. Debocha matnida shoirning o'z ahvoli, o'sha davr tarixiy-adabiy va madaniy shart-sharoiti haqida ham ayrim fikrlar bayon etilgan.

"Nokomlig' bodasining sargardoni va beoromlig' zoviyasining majnuni hayroni ahqar ul-ibod mulk us-samad va aqsari umam hazrati Muhammad ibn hoji Ali Muhammad almutaxallis bit-Tabibiy Ahmad g'afarollohu zunubahumo va satara uyubohumo o'z ahvolidin bu nav' ajz va qusur bila takallum surar va o'z ishtig'olidin mundoq taqsir va favr bila nuktadonlar arosida dam urarkim, chun zamoni behjat iqtironi Xivaqi Firdavs xavarnaq shahrining mamlakat manba'i fayzi haqqi hazrati saltanatdastgoh mutaolij joygoh xilofatpanoh Iskandar hashmat Sulaymon martabat xurshid manzilat gardun rif'at ma'lo alqob Jamshid janob.

Nazm:

*Shahanshohiki hashmatda Sikandar,
Anga kelmish g'ulomi amr gustar.*

*Abo anjad salotini jahondur,
Ulus boshi uza zilli O'g'ondur.*

*Inoyotu saxovat manba'idur,
Adolotu muruvvat matla'idur.*

*Chu shar' oyinini yaxshi bilibdur,
Rivoji shar' oyini kelibdur.*

*Yana asrida ko'b topdi masojid,
Madoris birla anvo'i ma'obid.*

*Kitob o'ldi necha asrida ta'lif,
Necha devoni nazmi, nasri, tasnif.*

*Gahi fozilg'a pasha nuktada tablig',
Gahi atrok sori tarjimonlig'.*

Qay-u insonki bu dam keldi fozil,

.....

*Bu vajah ila oning asrida tun-kun.
Suxandon xayli bo'ldi haddin afzun.*

Sarvari salotini olam sardaftari xavoqini muazzam saltanat burjining oftobi olamtobi, makrumat durjining gavhari noyobi, xilofot farqining afsari, gavhar yarosi, jalolat tojining durri garon bahosi, malozi muluki oliyjoh marj'i xavoqin davlatpanoh nosibi rioyot millat bayzo rofe' alom shariati g'arro hodimi asosi zulm va shiqoq mohiyi osori kufr va nifoq, madanul adolat va sahovat malikul mamlakati vas-saltanat mu'izul millati vad-davlat almuayyidu tabayudotil mulk almannon val muntasiru binusratil hayyil mustaon xalifatur Rahmon zilli Subhon Abulmuzaffar val Mansur abul fath Sayyid Muhammad Bahodirxoni soniy domo umruhu va iqbolihu va zayyada davlatahu va ijlalahuning hatai ixtiyori va qabzai iqtidorida erdi va ul hazratning say'i va ko'shishlari doim ul avqot ulamo va fuzalo va shuaro izyodig'a masruf bo'lub bazl va baxshishlari aksar holot fusaho va bulag'o haylining sof e'tiqodig'a ma'tuf bo'lur erdi. Bu sababdin men dog'i altofi ehsonidin barumand bo'lg'ali shoyiq va jonu ko'nglumni fuzalo ahvolotin tamosho qilurda taassufg'a loyiq bilib ulamo va fuzalo xizmatin ulchakim mumkin erdi bajo kelturdum, har majlisdakim fazl va donish sham'i ravshanlig' topsa, anga parvona yanglig' o'zumni yetkurub, lekin bebuzoatlig' va qillati istitoatlig' borho mone' erdi va beilmi donish jihatidin ko'bdin ko'b taraddudim zoye' erdi va ul hazratning gohi o'z tab'i latif va fikri shariflaridin nazmi jon fizo va she'ri dilkusho zuhurg'a kelganda, fozili mudaqqiq

va komili muhaqqiqlar iborati ma'noaro va mazomini diqqat piroyasin mafhumig'a yetib farqig'a taqsin va ofarin gavharlarin sochib duo va sano va til ochar erdilar. Ori fozil kimsa fuzalo va ulamonavoz bo'lub va ilmu ma'rifat kunhiga yetgan kishi ulamo bila suhbat tuzub nuktaparvoz bo'lg'ay, bovujud men ham bu xonadong'a bandai zamim va xizmatga sarafgandai qadim bo'lub, aboanjad xonazoda g'ulomi pok e'tiqod erdim.

Nazm:

*Otam bu borgahg'a erdi banda,
Onam bu ostong'a sarfikanda.*

*Bas emdi men erurman xonazoda,
Bu ikkidin manga nisbat ziyoda.*

*Ne tong faxr aylasam ahli jahong'a,
Ki bor men bandai shohi komrong'a.*

*Chu men bekasda qulluq nisbati bor,
Jahon ahlini bilkull davlati bor.*

*Angakim yor esa qulluqda mansub,
Saodat haylidin bo'lg'usi mahbub" [O'zRFAShI 6226, 6^b].*

Shoirning she'rlari Feruz ko'rsatmasiga ko'ra zamondoshlari tomonidan to'plam holida bir necha marotaba ko'chirilgan. Tabibiy tarjima asarlari Fuzuliyning "Haft jom" va Vahshiy Bofiqiyning "Nozir va Manzur" ham shoh farmoniga ko'ra qayta-qayta qo'lda ko'chirilgan. Shoir lirik she'rlarini bitar ekan, dastlab, ularni devon shaklida tartib berishni maqsad qilmagan. Shoir devonlarining tartib berilishida hukmdor (Feruz)ning ta'siri katta bo'lgan. Shunday bo'lsa-da, shoir lirik merosi tadqiqi uning keyinchalik she'riy devon tartib berishni mo'ljallaganini ko'rsatadi. Negaki, shoirning o'z zamonasida ko'chirilgan to'plamlardagi yuzlab she'rlari devonlariga kiritilmagan. Ta'kidlanganidek, Feruz ko'rsatmasiga binoan Tabibiy she'rlarini devon holida jamlagan. Bu haqda devonlari uchun yozgan debochasida quyidagilarni keltiradi: "*Bas, bu asnoda kunlardin bir kun g'oyati adolat va nihoyati marhamatidin ishorati oliya va bashorati jaloliyya bu hokisori zarravor tarafig'a andoq sudur toptikim hama ash'orimni jam' qilib devon tartibin tuzgaymen va ul murattabni janobi gardunmaobg'a tuhfa va hadiya yo'sinida ko'rguzgaymen va yana hamul onda va dubora haddin ziyoda otifat bila bu nav' kalomi maymanat anjom buyurdilarkim zodai tab'ing, ya'ni bu ash'ori dilpisanding xohi qabih va yo xudmalih hama farzandi arjumanding, balki tamomi jigarbandingdurlar. Bizga dog'i*

xonazod va bandayi samimul e'tiqoddurlar. Bas alarni bu tariqa ovvora va parishon qilmoq va har kimning qo'lida pora-pora va sargardon qilmoq va muruvvat rasmidin yiroqda odamiyyat shevasidin uzoqdur. Nedinkim va andog'i hama ayon va nihoni nopoydordur. Lekin kalomi nasr va nazm har kimsadin yodgordurkim onga zamon osibi yetushmas va o'lmak savdosi oning boshig'a tushmas... Chun bu guftori guharborni eshitdim joni hazinimg'a nishot va zamiri anduhgining'a inbisot etushdi. Ammo bebizoatlig'din sharmisor qilib istitoat jihatidin iztiror o'ti jonu dilimga tushdi, nedinkim devon tartibin tuzmak suxan jam'ig'a mayl ko'rguzmak har beilm va funun qo'lidin kelmas. Balki har devona va majnun oni bilmas... Alqissa, **"Al ma'muru ma'zurun"** hadisi mafhosicha bu xidmati zi saodatni joni ko'ngul bila qabul qildim. Bu farmoni vojibul iz'onni bitkargali boshdin qadam qilib yeldim" [O'zRFAShI 6226, 7^b].

O'rganilayotgan asar matnidagi barcha o'zgarishlarning hisobga olinishi

Shoir ijodida mumtoz adabiy janrlarning barcha namunasi mavjud. Ular shaklan va mazmunan rang-barang. Biroq lirik merosi tadqiqi shoir turkiy devonlari tarkibidagi ayrim she'rlar, xususan, g'azallari mazmunan va shaklan hamohang tarzda yaratilganini ko'rsatadi. Jumladan, Tabibiyning "Munis ul-ushshoq" devonidagi 173-she'r "Yuz shukrkim, kulbam aro ushbu kecha jonon kelur, / Ya'ni zaif-u notavon bo'lg'on tanimga jon kelur" matla'si bilan boshlanib, uning hajmi 11 baytni tashkil etadi. Shoirning boshqa devon va she'riy to'plamlarida ham xuddi shunga o'xshash g'azallarni uchratish mumkin. Masalan, Tabibiy she'rlari jamlangan 1159 raqamli qo'lyozmada shoirning 7 baytli bir g'azali "Yuz shukrkim, bu tun hamul sho'xi diloromim kelur, / Boda tutub daf' etgali anduhi olomim kelur" matla'si bilan boshlanadi. 1148 raqamli qo'lyozmadagi 185-g'azal "Yuz shukrkim, ushbu kecha kulbam aro jonon kelur" misrasi bilan boshlanadi va uning hajmi 9 bayt. Yoki "Hayrat ul-ushshoq" devonida ham shu mazmundagi "Yuz shukrkim, ul nozanin kulbamda mehmondur bukun", "Yuz shukrkim, bazmim aro kelgusidur jonon bukun", "Yuz shukrkim, kulbam aro ul sho'x mehmondur bukun" misralari bilan boshlanuvchi g'azallarni uchratish mumkin. Masalan, "Ichan qal'a" davlat muzey-qo'riqxonasi fondidagi 5884/3 raqamli toshbosmaning 350-she'ri "Yuz shukrkim, ushbu kecha kulbam aro jonon kelur" (9 bayt), 857-she'r esa "Yuz shukrkim, keldi mening kulbam aro jonon bu kun" (9 bayt) misralari bilan boshlanadi. Albatta, bu she'rlar bir paytda emas, turli yillarda ijod etilgan.

Tabibiy inson qalbining nozik kechinmalarini ifodalovchi she'rlar yozish bilan bir qatorda, tabiat go'zalliklarini ham badiiy mahorat bilan tasvirlaydi. Shoir ijodida tabiat tasviri, yil fasllari bilan bog'liq ko'plab lirik asarlar mavjud. Jumladan, "Munis ul-ushshoq" devonidagi 198-g'azal "Yuz tuman fayz ila keldi olam ichra to bahor, / Yer yuzin qildi nechukkim jannatul-ma'vo bahor" matla'yi bilan boshlanib, uning hajmi 11 baytni tashkil etadi. Ushbu g'azal matni 1122 raqamli qo'lyozmadagi "Qish ketib mulki jahong'a nozil o'ldi to bahor, / Yer yuzin fayz ila qildi jannat ul-ma'vo bahor" matla'si g'azal bilan juda o'xshash. Bu g'azal 13 baytdan iborat bo'lib, uning matni kotib tomonidan xatoliklar bilan ko'chirilgan.

"Munis ul-ushshoq" devonidagi yana bir g'azal "Bahor" radifi bilan keladi va u quyidagi matla' bilan boshlangan:

*Fayz-u latoft dahr aro to oshkor etti bahor,
Sahnini har gulzorni jannat shior etti bahor.*

Faqatgina 13 baytli mana shu g'azal 1122 raqamli qo'lyozma asosida devonga kiritilgan. Ta'kidlash kerakki, devon tarkibida "bahor" radifli va "bahor" fasli bilan bog'liq ko'plab lirik asarlar mavjud. Biroq ularning aksariyati shoir lirik asarlari jamlangan qo'lyozma to'plamlarda uchramaydi. Masalan, devondagi "Kulbama-ga kel, ey sho'xkim, kelmishdurur fasli bahor, / Olamg'a yuz qo'ymishdurur fayzu safoyi beshumor", "Bo'lmasa, ey do'stlar, Haq lutfig'a mazhar bahor, / Ne uchun, bas, dahrni qildi safoparvar bahor", "Mujdakim, keldi tuman nuzhat bila fasli bahor, / Jannat oso yer yuzining fayzin etti beshumor" matla'lari bilan boshlanuvchi g'azallar shoir she'rlari to'plamlarida yo'q. Demak, bu she'rlarni shoir devon tartib berish chog'ida yozgan. Shuningdek, shoir "Munis ul-ushshoq" devonining mukammal nusxasidan ham, uning toshbosma variantidan ham ayrim g'azallar tushib qolgan va bu she'rlar devonning 3461 raqamli qo'lyozmasida uchraydi. Bu g'azallarning dastlabkisi "To latofatlar bila zebi guliston bo'ldi bog', - Rang-u bu fayz-u safolar naqdig'a kon bo'ldi bog'" [O'zRFAShI 3461, 25^b] matla'si bilan boshlansa, ulardan yana biri:

*Vahki, zamone topmadim anduhi hijrondin farog',
Bor doimo ko'zimda nam, ko'nglumda g'am, jonimda dog'.*

*Armon ul oshiqni nechuk qolg'usi ko'ngli ichrakim,
Fasli bahor yetsa agar dildor birla sayri bog'*

[O'zRFAShI 3461, 56^a].

Ushbu g'azallar biz tahlilga tortgan "bahor" radifli g'azallar

mazmuni bilan hamohang. Negadir, bu g'azallar devonning mukammal nusxalariga kiritilmagan. Bundan tashqari, devonda "*Sahni chamanda to bahor o'lg'och namoyon o'ldi gul, / Bulbulg'a yaksar boisi faryod-u afg'on o'ldi gul*" matla'li g'azali, Navoiyning:

Sahar xovar shahi charx uzrakim, xaylu xasham chekti,

Shuo'i xat bila ko'hsor uza oltun alam chekti, – matla'li g'azaliga tatabbu' qilingan:

Shahi anjum shuo'yin ko'k uza chun subhidam chekti,

Ufq lavhig'a ishratdin ishorat bir raqam chekti.

Ki ya'ni xush safo birla kelib fasli bahori gul,

Ulus olida g'abro xonida turluk ni'am chekti.

E'tiborlisi, ushbu g'azallar ham shoir she'rlari jamlangan qo'lyozma to'plamlar (terma devon)larda uchramaydi. Ushbu g'azallar tahlili ular bir paytda va bir xil sharoitda yozilgani, ko'plab lirik asarlar boshqa to'plamlardagi g'azallar ta'sirida ijod etilganini ko'rsatadi. Jumladan, devondagi "*Vasl shukrin qilmag'ong'a dard-u hijrondur evaz, / Yor qadrin bilmagonga ranji hirmondur evaz*", "*Mehri jamoling qildi to pinhon musalsal kokuling, / Boshimg'a qildi dahrni zindon musalsal kokuling*", "*Kulbamga keldi shukrkim, ochib yuzin jonon bukun, / Yorutdi tiyra ko'zlarim behaddi bepoyon bukun*" matla'li g'azallar 1159 raqamli qo'lyozmadagi lirik asarlar ta'sirida ijod etilgan. Sababi – bu to'plamdagi lirik asarlar shoir "Munis ul-ushshoq" devoni tartib berilishidan oldin (1906-yili) yozilgan. "Munis ul-ushshoq" devonidagi "bahor" radifi va bahor fasli tasviri bilan bog'liq lirik asarlari shoirning keyingi turkiy devonlaridagi she'rlarning yuzaga kelishiga ham xizmat qilgan. Jumladan, shoirning "Hayrat ul-ushshoq" devonidagi 219-g'azal:

To bo'ldi olam mulkida, ey do'stlar, paydo bahor,

Qildi tamomi yer yuzin chun jannat ul-ma'vo bahor [O'zRFAShI 3460, 52^b-53^a] – matla'si bilan boshlanadi. Yoki devondagi "Ey sanam, bahor o'lmish azmi sayri bo'ston qil, / Shohidi chamanlarg'a orazing namoyon qil", "Toki ayyomi bahor o'ldi guliston xurram, / Bo'ldi bulbul chekibon nola-vu afg'on xurram", "Bahor o'lg'och bo'lub paydo binafsha, Berur gulzorg'a oro binafsha", "Bihamdillahki, lutfi Haq jahona oshkor o'ldi, / Yetib fayz-u safo yer yuziga fasli bahor o'ldi" – matla'li g'azallar ham shu mazmundadir. Bu g'azallarning barchasi 11 baytdan iborat bo'lib, sahifalar hoshiyasiga ko'chirilgani e'tiboridan ular devonni takomillashtirish asnosida bir paytda ijod etilgan.

Shoirning "Tuhfat us-sulton" devonida ham shu mazmundagi

lirik asarlar anchagina bo'lib, ularning devondagi tartibi quyidagi jadvalda keltirilgan:¹

1-jadval

№	Devondagi tartib raqami	G'azalning birinchi misrasi	Baytlar soni
1	282	Fasli bahor o'lmish ayon, ey lolarux, ey lolarux	9
2	379	Agarchi har sori esgay bu lahza bodi bahor	9
3	383	Bo'ldi to mulki jahon ichra bu yil paydo bahor	9
4	384	Soqiyo, keturgil bodakim kelmishdurur fasli bahor	9
5	652	Navbahor ayyomi bo'lmishdur jinon osor bog'	9
6	653	Ko'rki bu dam aylamish turluk shajar izhor bog'	9
7	654	Yetti ayyomi bahor sabzi rayon bo'ldi bog'	11
8	655	Yetti ayyomi bahor sabzi rayon bo'ldi bog'	11
9	781	Bahor ayyomi bo'lmish, ey pari, sayri guliston qil	15
10	809	Bahor ayyomi bo'lmish bog' aro, ey mehribon, kelgil	11

Ahmad Tabibiy devonlarida arab harflarining ayrimlari bilan tugaydigan g'azallar adadi 30dan 50tagacha ekani, bir xil radifdagi o'nlab g'azallar kiritilgani kuzatiladi. Bundan shoir bir nechta devon tartib berishni maqsad qilgan, degan xulosaga kelish mumkin. Shuning uchun ham Tabibiy ijodida bir xil radif va bir xil mazmundagi lirik asarlar salmoqli o'rinni egallaydi.

Shoirning unga o'xshash sharoitda ijod qilgan mualliflar asarlariga munosabati

Ta'kidlash kerakki, Alisher Navoiy ijodi Tabibiy va unga zamondosh shoirlar uchun maktab vazifasini o'tagan. Ma'lumki, Feruz hukmronligi davrida hazrat Navoiy asarlari qayta-qayta kitobat qilingan, mutafakkir shoir merosini o'rganish, undan ilhomlanib ijod qilish mumtoz adabiy an'analar rivojiga xizmat qildi. Bundan tashqari, Tabibiy va uning zamondoshlari ijodida Muhammad Rizo Ogahiyning ta'siri katta bo'lgan. Negaki, Ogahiy mumtoz adabiy an'analarni ham shaklan, ham mazmunan munosib davom ettirgan, yangi janrlarda qalam tebratgan, Xorazmdagi bir guruh ijodkorlarning yetishib chiqishi va ularning muvaffaqiyatga

¹ Jadvalda Xiva "Ichan qal'a" davlat muzey-qo'riqxonasi fondidagi 5884/3 raqamli toshbosma manbadagi she'rlar keltirildi.

erishishi hamda adabiy sohaning rivojlanishi uchun o'zining munosib hissa qo'shgan. XIX asr oxiri – XX asr boshlari Xorazm adabiy manbalarini kuzatar ekanmiz, har bir shoir o'zining aksariyat she'rlarini ulug' so'z san'atkorlari Alisher Navoiy va Muhammad Rizo Ogahiyga o'xshatmalar tarzida yozganiga guvoh bo'lamiz. Ahmadjon Tabibiy ham Navoiy va Ogahiydek mutafakkir shoirlar ijod namunalari bilan yaqindan tanishib, ularni o'ziga ma'naviy ustoz deb bilgan ijodkorlardan biri edi. Shoir adabiy merosining aksariyatida Alisher Navoiyning ta'siri yaqqol sezilib turadi. Shuningdek, shoir lirik asarlarida Fuzuliy, Munis, Ogahiy, Feruz ijodidan ta'sirlanish holatlarini ham ko'rish mumkin. Tabibiy ijodida 100dan ortiq ijodkorga o'xshatma yozish, muxammas bog'lash holatlari mavjud. Ushbu shoirlarning aksariyati shoirning zamondoshlaridir.

Ma'lumki, zamondosh shoirlarning ijodiy hamkorlikda qalam tebratishi muayyan adabiy muhitning xos xususiyatlaridandir. Xiva adabiy muhiti bu borada, ayniqsa, o'zi an'anasiga ega bo'lgan. Tabibiyning 1175, 1182, 1185, 1190, 1196, 2024, 2026, 6930 raqamli "Bayozi g'azaliyot", 1128, 1129, 1130, 1131, 1157 raqamli "Bayozi muxammasot", 1133 raqamli "Bayozi musaddasot" to'plamlaridagi ko'plab lirik asarlar ana shunday hamkorlik samarasidir. Ushbu to'plamlardagi Tabibiy lirik asarlarining aksariyati zamondosh shoirlar ijod namunalari ta'sirida yaratilgan. Zero, shoirning ko'plab lirik asarlari Feruz, Sultoniy, Sa'diy, Sodiq, G'oziy, Asad, Bayoniy, Oqil, Nozir, Shinosiy, G'ulomiy, Purkomil, Kamoliy, Inoyat, Amir, Ojiz, Niyoziy, Habib, Xokiy, Rog'ib, Yusuf, Devoniy, Mutrib Xonaxarob, Avaz, Nadimiy, Xodim, Chokar, Muznib, Umidiy, Mirzo, Haqiriy kabi shoirlar g'azallariga tatabbu' va taxmis sifatida yuzaga kelgan. Masalan, 1128 raqamli "Bayozi muxammasot"da Tabibiy muxammaslari berilgan. To'plamga shoirning forsiy va turkiy tillarda yozilgan muxammaslari kiritilgan. Avvalo, undagi taxmislarning aksariyati zamondosh shoirlar g'azallariga bog'langan bo'lsa, ulardan ayrimlari Tabibiy g'azallariga zamondoshlarining taxmislari ekanini ta'kidlash kerak. Jumladan, to'plamda Tabibiyning Sultoniy, Kamoliy, Ravnaq, Rojii, Orif, Sa'diy, Mirzo, Tolib, Asad, G'ulomiy, Fuzuliy, Hoziq, Adliy, Haydar, Suhayliy, Sayfiy, Fig'oniy, Sobir (Fuyuzot), Xon, Munis, Nadimiy, Balig'o, Muhammad Hodi Shirvoniy (Maoliy), Lutfiy, Navoiy, Feruz, Husayniy, Nishotiy, Amir, Xatoiy, Xolis, Komil, Munis, Sodiq, Xayoliy, Avaz, Ojiz, Haqiriy, Devoniy, Doiy, Chokar, Murodiy, Fano, Xokiy, Xodim, Rog'ib, Niyoziy, Shinosiy, Yusuf, Mutrib Xonaxarob, Habibiy, Umidiy,

Bayoniy, G'oziy va o'zining g'azallariga bog'langan. Ushbu muxammaslarning aksariyati shoir "Munis ul-ushshoq" devoniga kiritilgan bo'lsa, ularning ayrimlari devonlarda uchramaydi.

Ta'kidlanganidek, to'plamda Tabibiyning "So'zung qil muxtasarkim, xotiri dildor nozik, Agarchi so'z gavhardur lek ushbu tor nozikdur" matla'li 7 baytli g'azaliga Niyoziy, Ojiz, Doiylarning taxmis she'rlari ko'chirilgan. Bu hol Tabibiy lirik asarlariga zamondosh ijodkorlar tomonidan o'xshatmalar, taxmis she'rlar yozilganini ko'rsatadi. 1128 raqamli qo'lyozma ("Bayozi muxammasot") tadqiqi ayrim anglashilmovchiliklarga aniqlik kiritadi. Jumladan, shoir "Munis ul-ushshoq" devonidagi 9 banddan tarkib topgan bir muxammas "Muxammasi Tabibiy g'azali Fuyuzot" deb sarlavhalanib, u quyidagi band bilan boshlanadi:

*Ey, loyiq erur zotinga na't ila tahiyot,
Ey, keldi tufayling hama mavjudi samovot,
Ey, topdi hadising bila jonlar tani amvot,
Ey, so'z navla dersam sango xurshidi samovot,
Sandin oliyur yuz ziyoni hama zarrot.*

Devon matnidan ushbu muxammas kimning g'azaliga bog'langanini aniqlash qiyin. 1128 raqamli qo'lyozma asosida ushbu muxammas "Sobir" taxallusli ijodkor g'azaliga yozilganini aniqlash mumkin. Yoki devondagi yana bir muxammas esa "Muxammasi Tabibiy g'azali Maoliy" deb sarlavhalangan. Ushbu muxammas ham 9 band bo'lib, uning birinchi bandi:

*Tokay chekaram furqat aro ranju anoni,
Ko'kka eturub har nafas afg'onu navoni,
Emdi tilaramkim xush edam dil ila joni,
Soqiy ola ol jom safobaxshi ravoni,
Lutf ayla damodam biza ul ruhi ravoni, – tarzida boshlansa,
uning oxirgi bandi quyidagicha:*

*Har kimki baland esa oning fikru xayoli,
Asnofi riyozatla zaif o'lg'usi holi,
Jon go'shig'a olg'usi Tabibiy bu maqoli:
Rohatmu yashar ma'rifatando'zi Maoli,
Aylarmu tabassum ruxi arbobi maoni.*

Matndan ushbu she'r *Maoliy* ismli (taxallusli) shoir g'azaliga yozilganini ko'rish mumkin. Biroq 1128 raqamli qo'lyozmada ushbu muxammas sarlavhasida "Muhammad Hodiy Shirvoniy" degan ism qayd etilgani kuzatiladi. Bundan tashqari, 1129 raqamli

“Bayozi muxammasot” to‘plamida ham shoirning xuddi o‘sha sharoitda ijod qilgan Rog‘ib, Oqil, Niyoziy, Doiy, Mutrib, Bayoniy, Habib, Shinosiy, Asad, Chokar, Avaz (Tabibiy g‘azaliga ham yozgan), Ojiz, Nadimiy, Nodir, Nodim, Nazmiy, Najot, Yusuf, Devoniy kabi shoirlar g‘azallariga bog‘langan taxmislari mavjud. Shuningdek, ushbu to‘plamda Rog‘ib, Rojiy va Avazning Tabibiy g‘azallariga bog‘lagan muxammas she‘rlari kiritilgan.

Adabiy ta‘sir va yangi she‘rlar

Avvalo shuni ta‘kidlash kerakki, Ahmad Tabibiy lirik asarlarining aksariyati o‘zigacha ijod qilgan ko‘plab shoirlar ta‘sirida yaratilgan. Shoir devonlaridagi she‘rlarning ko‘pchiligi boshqa shoirlar lirik asarlariga tatabbu‘, muxammas, musaddas bog‘lash, mustazod bitish tarzida bitilganini ko‘rsatadi.

Tabibiy ijodida muayyan asarning boshqa asarlarga ko‘rsatgan ta‘siri masalasi yuzasidan ko‘plab misollar keltirish mumkin. Jumladan, shoirning “Munisu-l-ushshoq” devonida 53 ta muxammas mavjud bo‘lib, ular Navoiy, Fuzuliy, Munis, Ogahiy, Feruz, Amir, Sultoniy, Mirzo, Ravnaq, Rojiy, Xayoliy, G‘ulomiy, Adliy, Fuyuzot (Sobir), Xon, Maoliy, Nadimiy, Balig‘o va shoirning o‘z g‘azallariga bog‘langan. “Hayrat ul-ushshoq” devonida esa Tabibiyning jami 114ta muxammasi kiritilgan. Bular Ogahiy, Feruz, Lutfiy, Husayniy, Navoiy, Fuzuliy, Nishotiy, Rojiy, Amir, Xatoiy, Xolis, Komil, Ravnaq, Munis, Xayoliy, Avaz, Ojiz, Haqiriy, Devoniy, Kamoliy, Doiy, Chokar, Nadimiy, Rog‘ib, Fano, Mirzo, Murodiy, Sultoniy, Xodim, Shinosiy, Niyoziy, Yusuf, Mutrib Xonaxarob, Habibi, Umidiy, Bayoniy, G‘oziy, Asad, Oqil, Purkomil, Vazir, Mushrif, Oshiq, Ado, Hoziq, Fazliy, Nola, Afsus, Xijlat, Vahmiy, Xotam, Ulviy, Vasfiy, Naf‘iy, Nasib, G‘aribiy, Boqiy, Avniy, Navras, Hoshim, Zotiy, Noiliy, Laylo, Zavar, Fitnat, Sham‘iy, Mohir, Ayniy, Muhibiy, Somiy, Qudsiy, Muxlis, Adliy, Partav, Qoiliy, Sobir, Amir (jami 78 nafar ijodkor) va o‘z g‘azallariga taxmis qilingan. “Tuhfat us-sulton” devonida esa shoirning 140ta muxammasi kiritilgan. Shoirning bu devonida yuqorida nomlari zikr etilgan shoirlar qatorida Muhiy, Inoyat, Omoniy kabi shoirlar g‘azallariga bog‘langan taxmislar ham mavjud.

Boshqa so‘z san‘atkorlari g‘azallariga taxmis qilish ijodkordan chuqur bilim va tajriba talab etgan. Bunda ijodkorlar, avvalo, o‘zining dunyoqarashi, hayot haqidagi fikr-xulosalariga hamohang bo‘lgan she‘rlarga taxmis bog‘lashga harakat qilganlar. Ikkinchidan, muayyan an‘anaga ergashib bunday she‘rlar ijod etilgan.

Ahmad Tabibiy lirik merosi tadqiqi muxammaslar uch xil yo'l bilan ijod etilganini ko'rsatadi. Bular:

- 1) shoirning mustaqil tarzda yozilgan muxammaslari;
- 2) o'z g'azallariga bog'lagan muxammaslari;
- 3) boshqa shoirlar g'azallariga bog'langan muxammaslar.

Tabibiyning ko'plab lirik asarlari shaklan va mazmunan Navoiy asarlariga o'xshatmalar tarzida yozilgan. Ahmad Tabibiy ijodini maxsus tadqiq etgan adabiyotshunos olim F.G'anixo'jayevning ta'kidlashicha, Tabibiy Navoiyning 20 dan ortiq g'azaliga muxammas bog'lagan [Fанихўжаев 1978, 31].

Shoir adabiy merosi sinchiklab kuzatilsa, uning ijodkor sifatida shakllanishida buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning ijodiy merosi kuchli ta'sir etgani kuzatiladi. Tabibiyning aksar lirik asarlari hazrat Navoiy g'azallariga o'xshatmalar, muxammaslar, musaddaslar tarzida bitilgan. Bu hol shoirning buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ijodiga naqadar ixlosmand bo'lganini ko'rsatadi. Hatto Ahmad Tabibiyning "Munis ul-ushshoq" devoni debochasini o'qir ekanmiz, beixtiyor hazrat Alisher Navoiyning o'z devoniga yozgan debochasi ko'z oldimizga keladi.

"Munis ul-ushshoq" devonida Navoiy g'azallariga yozilgan beshta muxammas ko'chirilgan bo'lib, ularning birinchisi "Navodir ush-shabob"dagi 13 baytli:

*Sahar xovar shahi charx uzrakim, xaylu hasham chekti,
Shuoyi xat bila ko'hsor uza oltun alam chekti –*

matla'si bilan boshlanuvchi mashhur g'azalga yozilgan taxmisdir. Tabibiyning ushbu g'azalga yozgan muxammasi ham 13 baddan iborat bo'lib, u quyidagi band bilan boshlanadi:

*Shahi anjum hukumat tiyg'ini chun subhidam chekti,
Shafaqdin arsai olamaro gulgun hasham chekti,
Ziyoyi nuri xaylini arabdin to ajam chekti,
Sahar xovar shahi charx uzrakim, xaylu hasham chekti,
Shuoyi xat bila ko'hsor uza oltun alam chekti.*

Devondagi Navoiy g'azaliga yozilgan ikkinchi taxmis "Favoyid ul-kibar"dagi "Gul kerakmastur menga, majlisda sahbo bo'lmasa, / Naylayin sahboni, bir gul majlisaro bo'lmasa" matla'li; uchinchi esa "Ko'nglum o'rtansun agar g'ayringg'a parvo aylasa, / Aql yitsun gar siri ishqingni ifsho aylasa"; to'rtinchi muxammas "G'aroyib us-sig'ar"dagi "Ko'zung ne balo qaro bo'luptur, / Kim, jong'a qaro balo bo'luptur" matla'li; beshinchi esa "Favoyid ul-kibar"dagi "Dayr aro mug'bachadin sog'ari mastona kerak, / Nechakim tutsa ani

to'ldurubon, yona kerak" matla'li g'azallariga bog'langan. Ta'kidlash kerakki, Tabibiyning Navoiy, Munis, Ogahiy va boshqa ijodkorlar g'azallariga yozgan muxammaslari matni mazkur ijodkorlarning asarlari nashrida ayrim tafovutlar borligini ko'rsatadi. Masalan, Navoiyning "kerak" radifli g'azali matla'si yuqorida keltirildi. Tabibiy muxammasida esa bu bayt:

*Borho oshiqizor uylaki parvona kerak,
Kulfat-u mehnat ila hamdam-u hamxona kerak,
Gar desangkim meni maxmurg'a, oyo, na kerak,
Dayr aro mug'bachadin sog'ari mastona kerak,
Nechakim **to'ldurubon** tutsa oni yona kerak,* tarzida keladi.

Tabibiy muxammasi ham yetti banddan iborat. Faqat Navoiy g'azalining nashr varianti bilan Tabibiy muxammasi tarkibidagi bir so'zning o'rnini almashgan. Bu holni boshqa shoirlar asarlari nashrlarida ham ko'rish mumkin. Masalan, Tabibiy Ogahiyning "*Jonbaxsh la'ling uzra to xat qildi paydo orazing, / Jam' ayladi xurshid uza Xizr-u Masiho orazing* [Орахий 1971, 295], – matla'si bilan boshlanuvchi 9 baytli g'azalining 7 baytiga muxammas bog'langan. Ogahiy g'azallarining nashr varianti bilan Tabibiy muxammasi matni qiyoslanganda, ular orasida ayrim maniy tafovutlar borligi kuzatildi. Bu tafovutlar so'zlar tarkibining o'zgarishi va ayrim so'zlarning o'zgachaligi bilan bog'liq.

Bundan tashqari, Tabibiyning ayrim musaddas she'rlari ham Navoiy, Munis, Ogahiy, Feruz, Rojiiy, G'ulomiy kabi ijodkorlar g'azallariga bog'lagan. E'tiborli jihati, Tabibiy musaddaslari matni bilan o'sha shoirlar she'rlari nashri matni orasida ayrim farqlar uchraydi. Masalan, Tabibiy "Hayrat ul-ushshoq" devonida shoirning Alisher Navoiy g'azallariga yozilgan ikkita musaddasi mavjud. Devondagi Tabibiy musaddasining birinchisi Navoiyning "*Gul kerakmastur menga, majlisda sahbo bo'lmasa, / Naylayin sahboni, bir gul majlisaro bo'lmasa* matla'si bilan boshlansa, ikkinchisi Navoiyning "*Sho'x ikki g'izolingni noz uyqusidin uyg'at, / To uyqulari qochsun, gulzor ichida o'ynat*" matla'li hazaji musammani axrab vaznidagi g'azaliga yozilgan. Tabibiy musaddasining birinchi bandi quyidagicha:

*Tokim mayi lutfingni bo'ldum base mushtoqi,
Ko'zumga hubob oso ilmas bu falak toqi,
Manzurim emas, jono bir husn eli behroqi,
Lutfila karam aylab oshomi qadah choqi.
Bazm ichra Navoiy ko'p yig'lar esa, ey soqiy,
Hush eltkuchi doruni jomig'a oning chayqat.*

Tabibiy muxammasi tarkibidagi Navoiyga tegishli “qochsun” soʻzi Navoiy gʻazalining nashr variantida “ketsun” tarzida, “doruni” soʻzi Navoiy gʻazalining nashr variantida “doru” tarzida berilgan.

Ahmad Tabibiyning koʻplab lirik asarlari oʻz davrida turli toʻplamlarga jamlanib koʻchirilgan. Bularning ayrimlari faqat shoir sheʼrlaridan tarkib topgan boʻlsa, ayrimlari Feruz saroyi shoirlari sheʼrlari bilan birga koʻchirilgan. Taʼkidlash kerakki, ushbu toʻplamlarda ham sheʼrlarning kattagina qismini Tabibiy lirik asarlari egallagan. Ushbu lirik asarlarning aksariyati shoir devonlari tarkibida uchramaydi. Ana shunday toʻplamlardan biri 1129 raqamli “Bayozi muxammasot” toʻplamidir. Bu toʻplam Xarrot tomonidan 1327 (1909)-yili koʻchirilgan. Unga jami 222 ta muxammas kiritilgan.

Toʻplamda Tabibiyning forsiy va turkiy (oʻzbek) tillardagi 136ta muxammasi mavjud. Shoirning turkiy (oʻzbek) tilidagi muxammaslari Fuzuliy, Doiy, Niyoziy, Haqiriy, Mutrib Xonaxarob, Xayoliy, Yusuf, Rogʻib, Kamoliy, Ojiz, Muznib, Asad, Gʻoziy, Xokiy, Avaz, Xodim, Nadimiy, Xayoliy, Habibiy, Umidiy, Nishotiy, Muhibbiy, Quddusiy, Husayniy, Laylo, Somiy, Fazliy, Xotif, Amiriy, Feruz kabi shoirlar gʻazallariga bogʻlangan. Qoʻlyozma matnida kotib tomonidan yoʻl qoʻyilgan ayrim kamchiliklarni kuzatish mumkin. Masalan, toʻplamdagi sheʼrlardan biriga “Muxammasi Tabibiy gʻazali Muznib” deya sarlavha qoʻyilgan. Bu sheʼr aslida Asad gʻazaliga taxmis ekanini muxammasning oxirgi bandidan bilib olish mumkin. Yoki boshqa bir muxammas sarlavhasida “Muxammasi Tabibiy gʻazali Fazliy” deyilgan. Sheʼr matnidan bu Xotif gʻazaliga bogʻlangan taxmis ekani aniqlashadi. Bundan tashqari, Quddusiy gʻazaliga bogʻlangan muxammas matni toʻrtinchi va beshinchi bandlari tepasida “خ” va “م” harflari qoʻyilib ketilgan. Bu hol bandlar oʻrni almashtirib yuborilganini koʻrsatadi.

Tabibiy Qoʻqon adabiy muhiti vakillari gʻazallariga oʻxshatmalar, muxammaslar yozgan. Maʼlumki, Fazliyning:

Durdkashlarmiz, erur paymonaga paymonamiz,

Boda nobidin mudom obod erur vayronamiz,

Roygondur ayshimiz, soqiy oʻla mehmonimiz,

Jonimiz jononimiz, jononimizdur jonimiz,

Borchadin ortuq xarobot ichra izzu shonimiz,

Shoh lutfidin etar sarmoyai somonimiz,

Shamʼdek har anjumanda bu erur burhonimiz,

Shoh bizni shohimiz, Sulton bizin sultonimiz,

Davr bizni davrimiz, davron bizin davronimiz, – tarzida

boshlanuvchi bir mutassa' she'ri bor [Исҳоқов 2014, 126].

“Munis ul-ushshoq” devonida Ahmad Tabibiyning bir musabba' she'ri bo'lib, u quyidagi band bilan boshlanadi:

*Ey ko'ngul, doim tuzar rasmi adolat xonimiz,
Qilg'amiz qurbon onga har dam dil ila jonimiz,
Kim oni tutsun g'ariqi bazl ila ehsonimiz,
Qolmadi bir zarra asrida oning armonimiz,
Fikri ash'or aylabon sidq ila midhat xonimiz,
Shoh bizning shohimiz, sulton bizing sultonimiz,
Davr bizning davrimiz, davron bizing davronimiz.*

Demak, Ahmad Tabibiyning ushbu musabba' she'ri Fazliy mutassa'si bitilgan ramali musammani mahzuf (maqsur), foilotun, foilotun, foilotun, foilon (foilon) vaznida yozilgan. Shoir devonlari, Tabibiy lirik asarlari jamlangan to'plamlarda ijodkorning Amir (Amiriy) va Xon (Muhammad Alixon), Vazir, G'oziy, Mushrif, Oshiq, Ado, Hoziq, Fazliy, Nola, Afsus kabi ijodkorlar g'azallariga muxammaslari kiritilgan. Yana bir jihat shuki, ijodkor lirik asarlari-da arabcha, forscha, o'g'uzcha so'zlar ko'plab uchraydi. Jumladan, shoir lirikasida oyatlar, hadislar, iboralarni arab tilida keltirish holatlari mavjud. Tabibiy turk, ozarboyjonlik shoirlar g'azallariga bog'lagan taxmislarida esa o'g'uzcha terminlardan foydalanadi. Forsiy kalimalardan foydalanish Tabibiy davriga xos xususiyatlar-dan. Bu hol shoirning nafaqat o'zbek va fors tillari va adabiyotlarini, balki turk, tatar, arab tillari va ularning adabiyotlarini ham puxta bilganini ko'rsatadi.

Ahmad Tabibiyning mavjud manbalarda uchramaydigan yana bir she'ri Xivadagi “Shohimardon bobo” qabristonidagi qorixona peshtoqiga yozilgan ta'rix-g'azalidir. Ma'lumki, Xiva shahrining g'arbiy chekkasida “Shohimardon bobo” qabristoni bor. Mazkur qabriston hududida XX asr boshlarida ko'plab qorixonalar barpo etilgan. Ana shunday qorixonalardan biri Davlatmurod Mahram tomonidan qurilgan. Davlatmurod Mahram vafotidan so'ng shu yerga dafn qilingan. Qorixona kirish eshigi ustidagi marmar toshga Ahmad Tabibiyning quyidagi ta'rix she'ri yozilgan:

1-rasm.

*Ulki bordur jahonda doim ishi,
Bazl-u juddur ato-u xayr-u saxo.*

*Fazl-u donishg'a zoti ma'dan erur,
Ki qilur she'r birla nukta ado.*

*She'ri dog'i latif-u dilkashdur,
Nasri ham inbisoti ruhafzo,*

*Shahi odilg'a chunki davlatxoh,
Edi ul barcha ishda subh-u maso.*

*Bu sababdin jalis-u mahram erur,
Shohi olam pesh janobi aro.*

*Oti Davlatmurod Mahram deb,
Yozdi iqboli xotamig'a qazo.*

*Chunki bildi bu olam foniyni,
Bo'lg'usi oqibat adim-u fano.*

*Aylabon jadd-u jahd beg'oyat,
Qildi bir buq'ayi baland bino,*

*Ki tilovat mudom aylarlar,
Onda koyin bo'lib necha qurro.*

*O'ziga oxirat uchun dog'i,
Qildi ul buq'a ichra bir ma'vo.*

Dedi tarixini Tabibiyi zor:

“Ma’dan fayz bul maoni duo”.

Xat dar varaq dahr bemonad sad sol,

Bechora navisanda tahi xok ravad.

“Amali mulla Komil devon ibn mulla Ismoil devon g’afarollohu zunubahumo. Ta’rix moddasi quyidagicha:

آ ع د ن آ ع م ل و ب ی ض ف ن د ع م

1+70+4+50+1+70+40+30+6+2+800+10+80+50+4+70+40 = 1328 (1910)-yil. Demak, ushbu ta’rix-g’azal shoir umrining so’nggi paytlarida yozilgan. Shu bois mazkur g’azal shoir devonlariga kirmay qolgan.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan nazariy qarashlarga tayanib aytish mumkinki, Ahmad Tabibiy merosi tadqiqida ham matn tarixi masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Lirik asarlari tadqiqi shoir ijodida matn tarixi masalasi bevosita va bilvosita ma’lumotlar asosida o’rganish mumkinligini ko’rsatadi. Bunda to’g’ridan-to’g’ri manbaning o’zida aks etgan qaydlar, belgi va matnning tarkibiy qismlari (asarning muallifi, yaratilish sababi, vaqti, joyi, kotibi kabilar *bevosita*, o’rganilayotgan adabiy yodgorlikning nusxalari va unga yondosh manbalar – tazkiralar, tarixiy asarlar, devon (devonlar nusxalari), terma devonlar, bayozlar, to’plamlar va boshqa manbalar asosida aniqlangan yangiliklar *bilvosita* ma’lumotlar ekani nazarda tutiladi.

Ahmad Tabibiy she’riyatida matn tarixi masalasi 1) *tadqiq etilayotgan matnning qaysi davrga mansubligi*; 2) *matnning tarixiy-adabiy va madaniy shart-sharoit bilan aloqasini belgilashi va kuzatishi*; 3) *o’rganilayotgan asar matnidagi barcha o’zgarishlarni hisobga olishi*; 4) *xuddi o’sha sharoitda ijod qilgan boshqa mualliflarning asarlariga e’tibor qaratilishi*; 5) *muayyan asarning boshqa asarlarga ko’rsatgan ta’sirini izlash* kabi omillarga aniqlik kiritish nuqtayi nazaridan o’rganilishi yangi ilmiy xulosalarga olib keladi.

Adabiyotlar

O’zR FASHI. 6226 raqamli qo’lyozma. دیوان طیبی

O’zR FA ShI. 1159 raqamli qo’lyozma. دیوان طیبی ترکی

O’zR FASHI. 3461 raqamli qo’lyozma. دیوان طیبی

O’zR FASHI. 3460 raqamli qo’lyozma. دیوان طیبی

Xiva “Ichan qal’a” davlat muzey-qo’riqxonasi fondidagi 5884/3 raqamli toshbosma. دیوان طیبی

Эркинов, А. 1997. *Матншуносликка кириш*. Тошкент: Республика

- таълим маркази.
- Ҳабибуллаев, А. 2000. *Адабий манбашунослик ва матншунослик*. Тошкент: ТДШИ.
- Ҳасаний, М., Ҳабибуллаев, А. 2012. *Адабий манбашунослик ва матншуносликнинг назарий масалалари*. Тошкент, ТДШИ.
- Жабборов, Н. 2014. “Бадий матн таҳрирининг хос хусусиятлари”. *Ўзбек адабиётшунослигида талқин ва таҳлил муаммолари: илмий-назарий анжуман материаллари*. Тошкент: Mumtoz so‘z.
- Жабборов, Н. 2019. “Матншуносликнинг айрим назарий масалалари”. *Ўзбек матншунослигининг назарий ва амалий муаммолари: Республика илмий анжумани материаллари*. Қарши: Насаф.
- Жабборов, Н. 2019. “Ўзбек матншунослиги ва унда матн танқиди, илмий-танқидий матн истилоҳларининг ўрни”. *Республика илмий-амалий конференцияси материаллари*. Тошкент: Mumtoz so‘z.
- Жабборов, Н. 2020. “Матн тарихини ўрганиш – илмий ҳақиқат мезони”. *Ўзбек филологиясида матншунослик ва манбашунослик муаммолари: Республика илмий анжумани материаллари*. Наманган.
- Жабборов, Н. 2021. “Матн тарихи ва унинг генезисига доир айрим мулоҳазалар”. *Ўзбек филологиясида матншунослик ва манбашунослик муаммолари: Республика илмий анжумани материаллари*. Наманган.
- Зоҳидов, Р. 2018. “*Саботул ожизин*” асарининг манбалари, шарҳлари ва илмий-танқидий матнини комплекс ўрганиш муаммолари. Филол. фан. д-ри... дисс. Тошкент.
- Исҳоқов, Ё. 2014. *Сўз санъати сўзлиги*. Тошкент: O‘zbekiston.
- Лихачев, Д. С. 1964. *Текстология*. М. Л.: Наука.
- Огаҳий. 1971. *Асарлар*. 6 жилдлик. 1 жилд. Тошкент: Адабиёт ва санъат.
- Пардаев, Қ. 2019. *Муқимий шеърятда матн тарихи, таҳрири ва талқини*. Филол. фан. д-ри... дисс. Тошкент.
- Рейсер, С. А. 1978. *Основы текстологии*. Л.: Просвещение.
- Сирождинов, Ш. 2019. *Матншунослик сабоқлари*. Тошкент: Navoiy universiteti.
- Томашевский, Б.В. 1959. *Писатель и книга*. Очерк текстологии. Изд. 2-е. Москва.
- Ходим. 2011. *Хоразм шоир ва навозандалари*. Нашрга тайёрловчилар: А.Отамуродова, О.Абдураҳимов. Тошкент: Tafakkur qanoti.
- Шодмонов, Н. 2009. “*Шоҳиду-л-иқбол*” – адабий манба. Тошкент: Muharrir.
- Шодмонов, Н. 2013. “Адабий манба ва матн тасарруфи”. *Адабий манба: ўрганишининг замонавий тамойиллари ва нашр муаммолари*. Мақолалар тўплами. Қарши: Насаф.

The role of Textual History in the Study of Ahmad Tabibi's Lyrics

Shermuhammad Amonov¹

Abstract

The issue of textual history, which is the theoretical part of textual studies occupies a special place in the study of sources and texts of classical literature. This study of the textual history of a particular work is important in providing a clear understanding of the author's worldview, beliefs, creative position and in general, the spirit of the era in which the work was created, as well as literary traditions.

The issue of text history which is considered a theoretical issue in textual studies and literary source studies have been studied in a certain extent of Russian textual studies. This issue has been studied in a certain studies of Russian textual scholars B.V.Tomashevsky, S.A.Reiser, D.S.Likhachev. Theoretical views on textual history have been studied and being studied in a certain extent of Uzbek textual studies. Especially significant findings are the opinions expressed on this issue by A.Habibulloyev, Sh.Sirojiddinov, N.Jabbarov, A.Erkinov, N.Shodmonov, R.Zohidov, Q.Pardayev, Sh.Nuriddinov.

This article provides comments on the aspects that led to the creation of some lyrical works by Ahmad Tabibiy.

Key words: *Tabibi, poet, historical context, text, literary influence, poem.*

References

- O'zR FA ShI, inv. № 6226 qo'lyozma. *Devoni Tabibiy.*
O'zR FA ShI, inv. № 1159 qo'lyozma. *Devoni Tabibiy turkiy.*
O'zR FA ShI, inv. № 3461 qo'lyozma. *Devoni Tabibiy.*
O'zR FA ShI, inv. № 3460 qo'lyozma. *Devoni Tabibiy.*
Xiva "Ichan qal'a" davlat muzey-qo'riqxonasi fondi, inv. № 5884/3 toshbosma. *Devoni Tabibiy.*
Erkinov, A. 1997. *Matnshunoslikka kirish.* Toshkent: Respublika ta'lim markazi.
Habibullaev, A. 2000. *Adabiy manbashunoslik va matnshunoslik.* Toshkent: TDSHI.
Hasaniy, M., Habibullaev, A. 2012. *Adabiy manbashunoslik va matnshunoslikning nazariy masalalari.* Toshkent, TDSHI.

---

¹*Shermuhammad N. Amonov* – Candidate of Philological Sciences, dotsent, University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi

E-mail: amonov@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0000-0002-3962-1774

For citation: Amonov, Sh.N. 2025. "The role of textual history in the study of Ahmad Tabibi's lyrics". *Golden Scripts* 3: 17 – 41.

- Jabborov, N. 2014. "Badiiy matn tahririning xos xususiyatlari". *O'zbek adabiyotshunosligida talqin va tahlil muammolari: ilmiy-nazariy anjuman materiallari*. Toshkent: Mumtoz so'z.
- Jabborov, N. 2019. "Matnshunoslikning ayrim nazariy masalalari". *O'zbek matnshunosligining nazariy va amaliy muammolari: Respublika ilmiy anjumani materiallari*. Qarshi: Nasaf.
- Jabborov, N. 2019. "O'zbek matnshunosligi va unda matn tanqidi, ilmiy-tanqidiy matn istilohlarining o'rne". *Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari*. Toshkent: Mumtoz so'z.
- Jabborov, N. 2020. "Matn tarixini o'rganish – ilmiy haqiqat mezon". *O'zbek filologiyasida matnshunoslik va manbashunoslik muammolari: Respublika ilmiy anjumani materiallari*. Namangan.
- Jabborov, N. 2021. "Matn tarixi va uning genezisiga doir ayrim mulohazalar". *O'zbek filologiyasida matnshunoslik va manbashunoslik muammolari: Respublika ilmiy anjumani materiallari*. Namangan.
- Zohidov, R. 2018. "*Sabotul o'jizin*" asarining manbalari, sharhlari va ilmiy-tanqidiy matnini kompleks o'rganish muammolari. Filol. fan. d-ri... diss. Toshkent.
- Is'hoqov, Yo. 2014. *So'z san'ati so'zligi*. Toshkent: O'zbekiston.
- Lixachev, D. S. 1964. *Tekstologiya*. M. L.: Nauka.
- Ogahiy. 1971. Asarlar. 6 jildlik. 1 jild. Toshkent: Adabiyot va san'at.
- Pardaev, Q. 2019. *Muqimiy she'riyatida matn tarixi, tahriri va talqini*. Filol. fan. d-ri... diss. Toshkent.
- Reyser, S. A. 1978. *Osnovi tekstologii*. L.: Prosvetzenie.
- Sirojiddinov, Sh. 2019. *Matnshunoslik saboqlari*. Toshkent: Navoiy universiteti.
- Tomashevskiy, B.V. 1959. Pisatel i kniga. Ocherk tekstologii. Izd. 2-ye. Moskva.
- Xodim. 2011. *Xorazm shoir va navozandalari*. Nashrga tayyorlovchilar: A.Otamurodova, O.Abdurahimov. Toshkent: Tafakkur qanoti.
- Shodmonov, N. 2009. "*Shohidu-l-iqbol*" – adabiy manba. Toshkent: Muharrir.
- Shodmonov, N. 2013. "Adabiy manba va matn tasarrufi". *Adabiy manba: o'rganishning zamonaviy tamoyillari va nashr muammolari*. Maqolalar to'plami. Qarshi: Nasaf.